

Gotická knižní písmo - ukázky

Lukáš Führer

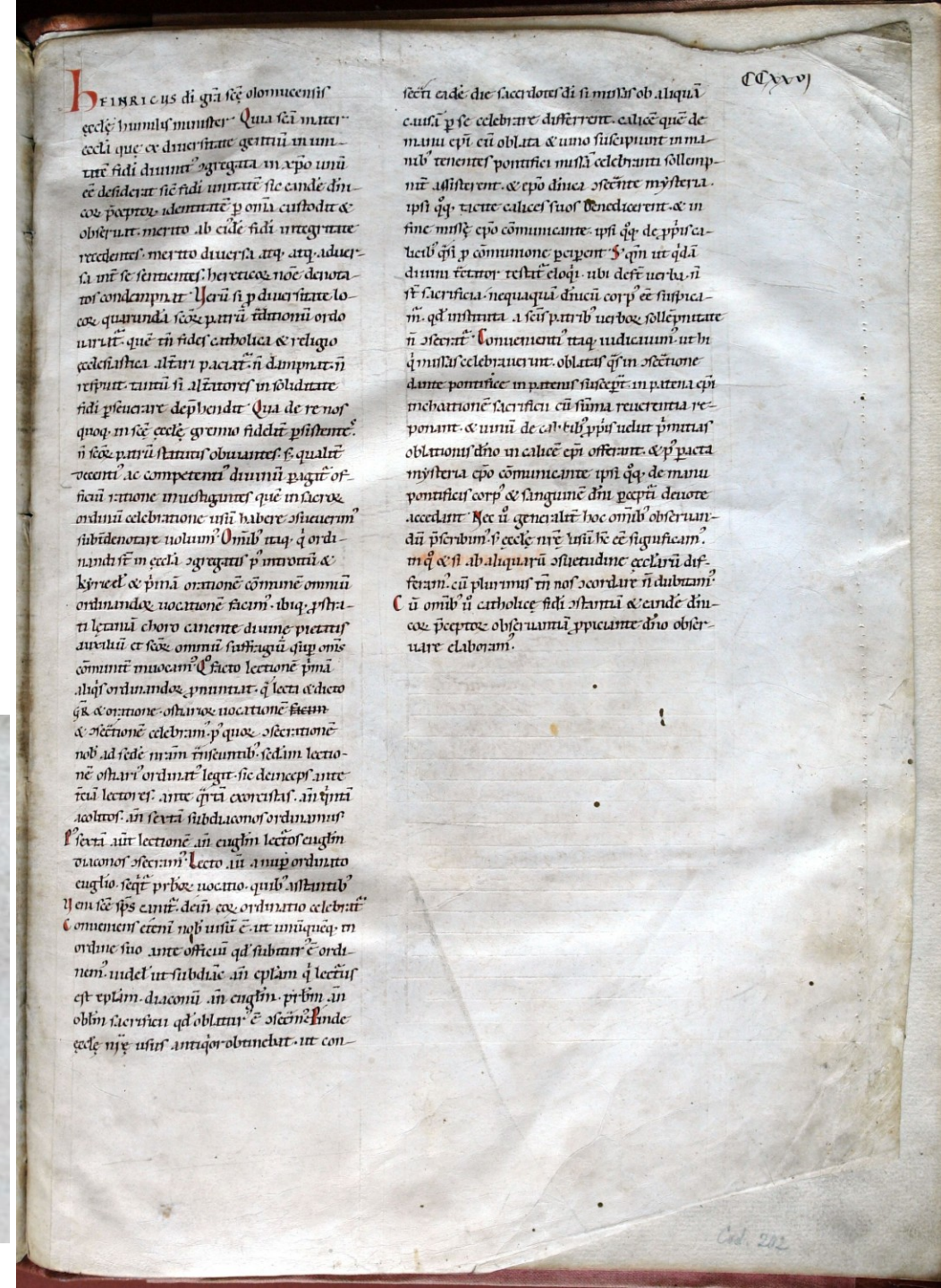
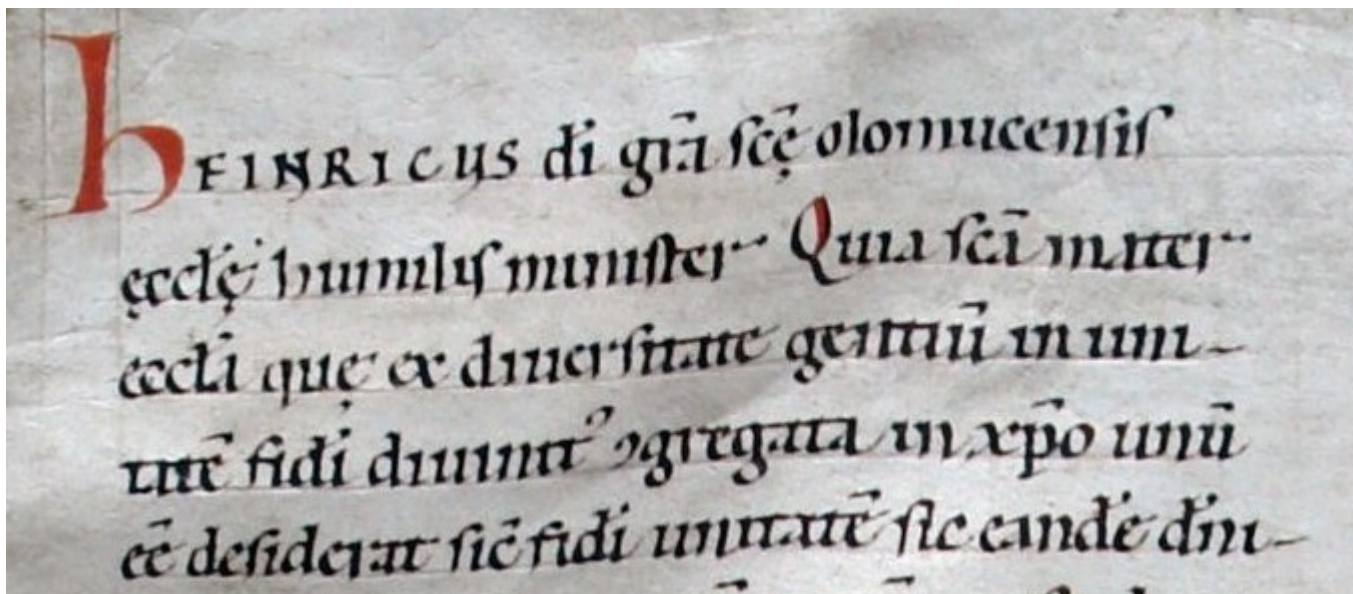
Gotická knižní písma – ukázky

- [1] Pozdní karolínská minuskula
- [2] Romanogotika
- [3] Raná gotická minuskula
- [4] Gotická minuskula
- [5] Textura
- [6] Zběžná gotická minuskula
- [7] Notula
- [8] Gotická (literární) kurzíva
- [9a] Bastarda (kaligrafická)
- [9b] Bastarda (zběžná)

[1] Pozdní karolinská minuskula (*Carolina posterior*)

Opis řádu svěcení kněží olomouckého biskupa Jindřicha Zdíka
(přelom 30. a 40. let 12. stol.)

- rukopis je produktem tzv. Zdíkova skriptoria, jehož činnost lze zachytit po dvě písarské generace v průběhu 30.–40. let 12. stol.; po smrti svého tvůrce – olomouckého biskupa Jindřicha Zdíka – zřejmě zaniká
- ačkoliv se v písmu již projevují prvky gotizace, je patrný dominantní vliv karolinské minuskuly: jedná se stále o výrazně okrouhlé písmo s typickými znaky caroliny 11. stol. (viz sylabus ke karolinské minuskuli)
- jde o poslední fázi karolinského písma, od pol. 12. stol. se karolinské a gotické prvky začínají vyrovnávají

[2] Romanogotika (Carolino-gothica)

Tzv. Budyšínský rukopis Kosmovy kroniky (přelom 12. a 13. stol.)

- ačkoliv se v některých prostředích (zejm. u cisterciáků) na přelomu 12. a 13. stol. již uplatňuje nový styl (gotika), v některých „konzervativních“ prostředích se stále drží romanogotika, tedy písmo u nás používané cca mezi léty 1150–1200
- toto písmo v sobě spojuje prvky caroliny (stále se jedná o spíše okrouhlé písmo, dřívky s horní dotažnicovou délkou jsou ještě opatřeny trojúhelníkovými násadci nebo vidlicovitě rozděleny, což jsou typické rysy karolíny 11.–12. stol.) a pomalu se rozšiřujícího nového gotického stylu a jeho estetiky (organizace dřívků na základní lince má již tendenci se sjednocovat, nikoliv však důsledně; písmo začíná vykazovat vertikální modul, jsou zde náznaky lámání a stínování)

Wratillaus
dux & dux
dux

Post cui omnium frater Wratillaus omnibus boemium fauentibus sub
limat in solium. Qui cunctis morante regnum inter fratres suos diuidit
per medium dans orientalem plagam quam ipse prius obtinuerat
que fuit apertior uenatibus & abundantior piscibus. occidentalem
uero que est usus teutonico dat. Conradus qui ipse sciebat teuto
nicam linguam regno aut illa est plamoz & campestris atque fertilioz
frugibus. Antea sole morante in prima parte piscium bone in do
lissilatomir inuenit. audita nece fratris sui lprtag quem nimirum
quod ut patre timore & amore coluit. iam deposito puerili me
tu. rediit destitudo. sperans aliquam portionem se habiturum he
reditatis in patre regno. Que dux Wratillaus frater suus ut sen
sit magis affectariu laicale quam sacre doctrine mulieribus
uobis castigat eius pertinacia. Noli inquit frater noster acapite cui effect
et membrum papostacia abscedi. pici in infernum. O diuina gra
psui. prudencia elegit te in sacerdotium quodammodo. propterea & genitor noster
tradidit te ad litterarum exercitium. ut successore idoneus. Seueri
episcopi habearis. tantum in deo fauente. si super stes fueris. Moxque
in trante. marcio in se prima sabbati die quando celebrant sacri
ordines. qui uisuntur & coacti. atque nimis retinentur. toto condit
eum. in presencia ipsi ducis ordinat est. usque ad diaconatus officium.
legitque publice euangelium. & pontifici missam celebranti. iuxta mo
rem ministrari. Post hec nouus diaconus. immo antiquus diaco
apostata iulianus per ma sacre milicie in bene abiecta. & gra
quam in positione. man accepit. neglecta sumpsit. militare con
gulum. & auferunt cum suis sequibus. adduce polonicum. mansitque secum.
usque seueri episcopi ad obitum. **E**a tempestate in tuis comes urbis
beline. fili boris. uir magnae audacie. maioris eloquencie.
nec minoris prudencie. qui uis nimirum quod suspectum ducem
habuerit. quia eius diuitem s quod quod adno suo commissam. custodia

[3] Raná gotická minuskula (*Gothica libraria primitiva*)

Lectonarium de tempore et de sanctis

(přelom 12. a 13. stol.)

- rukopis lektionáře vznikl ve skriptoriu kláštera v Plasích, které je zachytitelné ve dvou písařských generacích na přelomu 12. a 13. stol.; pro jeho členy je charakteristický zřetelný průnik gotických prvků v jejich písmu. Díky tomu, že se členové kláštera uplatnili i jako notáři v královské kanceláři, proniká gotické písmo i do listin vzniklých v kanceláři Přemysla Otakara I. (viz ukázkou [12a])
- písmo je charakteristické celkovou vertikalizací, jsou zde náznaky vyšší kontrastnosti písma (tj. zdůrazňování rozdílů mezi vlasovými a tučnými tahy)
- písmo má tendenci lámat doposud okrouhlé tahy, i přesto je na rozdíl od pozdější textury kulatější
- jednoznačně zde dochází ke shodné organizaci dříků
- písmo ještě postrádá tzv. Meyerovy ligatury
- písmeno „d“ je ještě vzpřímené (1), později se bude výrazněji uplatňovat „d“ kulaté (uncialní), viz ukázkou [5]
- ve všech variantách gotické minuskuly se používalo již od poč. 13. stol., kdy u nás vzniká, tzv. minuskulní „a“ (2), písmena „dlouhé s“ a „f“ končí na řádku (3)
- díky písmen s horní dotažnicovou délkou jsou krátké a nemají smyčky, jednotlivá písmena jsou psána odděleně a mají vždy stejnou podobu

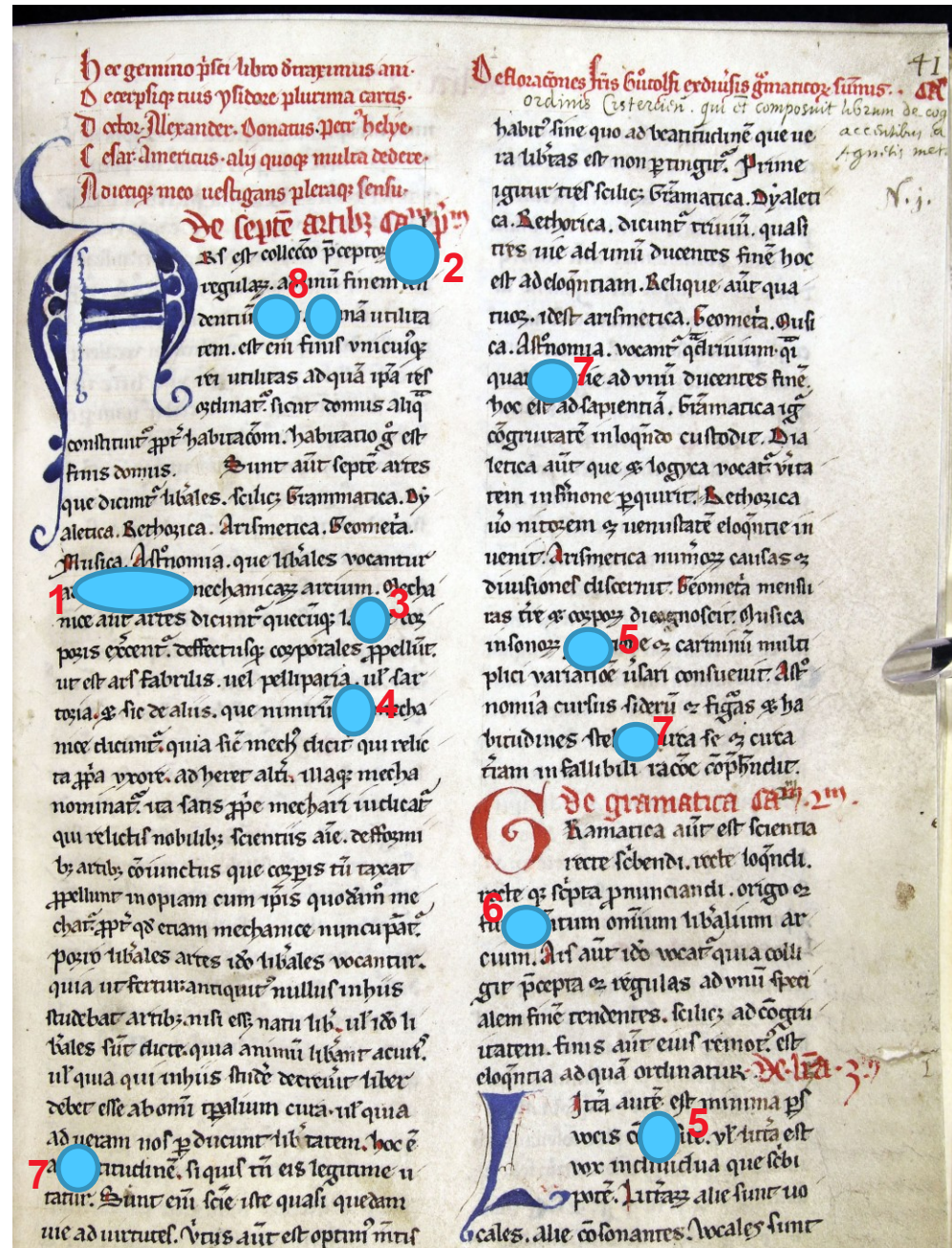
os autem pastores et doctores ad consummationem
nem seorum inopus ministerii. in edificatione
corporis xpi. donec occurramus omnes in unitatem
fidei. et agnitionis filii dei. in uirum pfectum
in mensuram etatis plenitudinis xpi. In die sc̄o.
Lectio actuum ap̄torum omnium. *Viri galilei.*
Paulus quidem sermonem e
omnibus o theophile que cepit me fa
cere e re. usq; in diem recipi
ens apostolus p̄ spiritum sc̄m quos uerit
assumptus est. Quibus et prebuit se ipsum ui
uum post passionem suam in multis argumen
tis quadraginta apparet eis. et loq̄ns
de regno dei. et conuolens precepit eis ab ihe
rosolimis ne erent. sed expectarent pro
missionem patris. quam audistis inquit p̄ os
meum. quia iohannes quidem trauit aq̄.
uos autem baptizabimini spiritu sancto non
post multos hos dies. legitur qui euenerant.

[4] Gotická minuskula (*Gothica libraria*)

Summa grammatica Gutolfa z Heiligenkreuz

(2. pol. 13. stol.)

- vyvinutá gotická minuskula s lomenými dříky a obloučky, střídáním vlasových a silných tahů
- patrná je jednotná organizace dříků, což pak povede zejm. v kaligrafičtějších formách minuskuly (textuře) ke tvarové asimilaci; zalamování téměř všech patek u základních dříků nabývá stejné či analogické podoby (1)
- obsahuje tzv. Meyerovy (gotické) ligatury, u kterých dochází ke sdružování písmen s obloučky: „d“ s „e“ (2), „b“ s „o“ (3), „d“ s „o“ (4), „p“ s „o“ (5) či „d“ s „a“ (6), „b“ s „e“ (7), možná je však i řada dalších variant); původně dva kolmé tahy obloučků se tak zcela překrývají a splývají v tah jediný
- jiným typickým rysem vyvinuté gotické minuskuly je spojování okrouhlého „r“ již nejen s obloučkem písmena „o“, ale i dalších okrouhlých liter jako „b“, „h“, „p“ a dalších (na ukázce spojení s „r“ s „o“ a s „a“ (7), pro další uvedené ligatury viz [ukázku \[5\]](#))
- v písmu převládá kulaté (unciální) „d“, ačkoliv je jeho starší vzpřímená podoba zastoupena rovněž (8)
- i přes výrazné lámání jsou dříky kulatých písmen i v gotické minuskule částečně prohnuté; pozdější textura již prohnutí nezná, dříky kulatých písmen jsou rovné
- jinak platí všeobecná charakteristika minuskuly, tj. používání minuskulního „a“, dříky „dlouhého s“ a „f“ končí na řádku, dříky s horní dotažnicovou délkou jsou bez smyček a písmena jsou psána odděleně a nemění v závislosti na své pozici tvar ani duktus

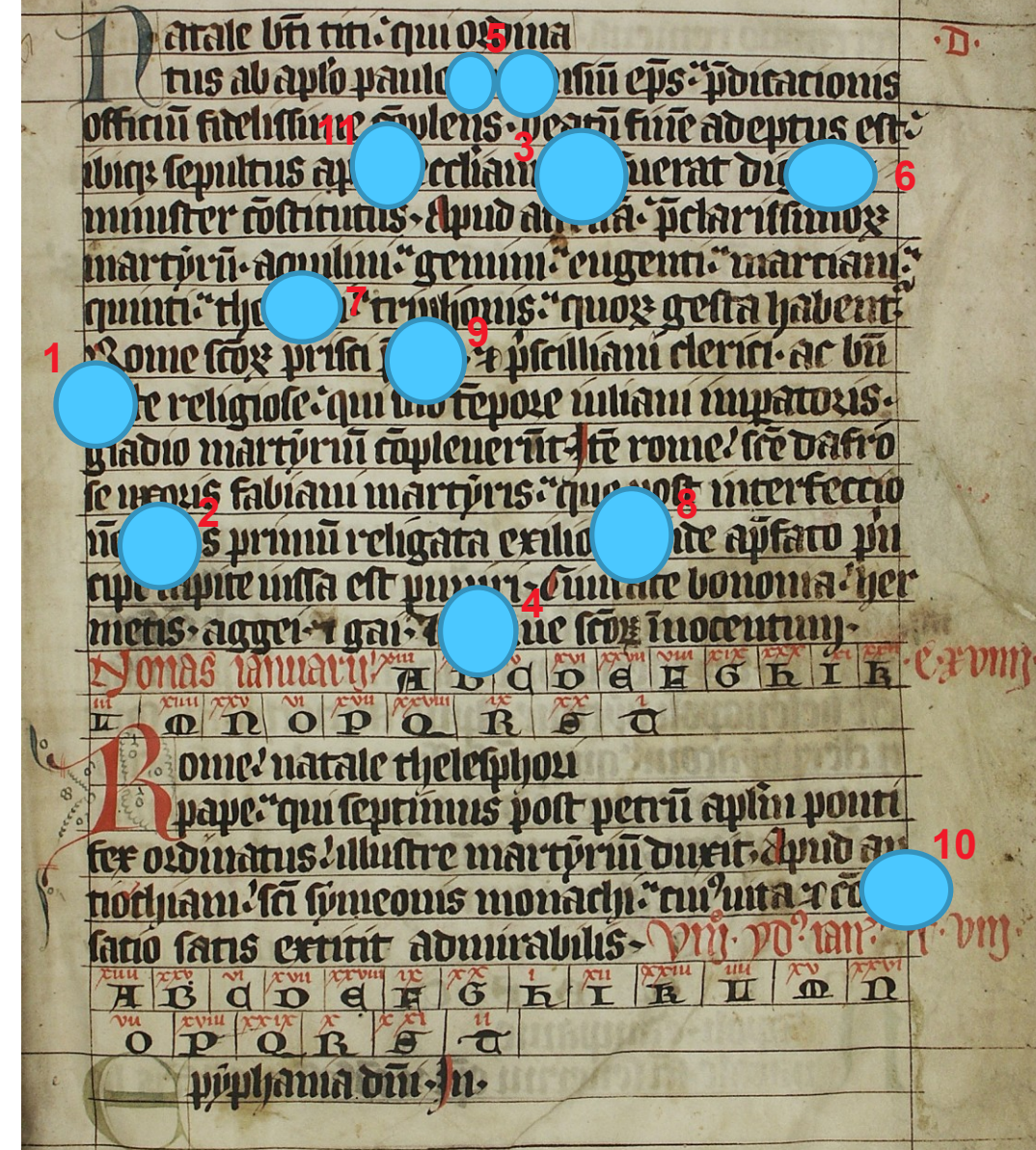

[5] Textura (Gothica libraria formata)

Usuardi monachi Sangermanensis martyrologium

(pol. 14. stol.)

- kaligrafické minuskulní gotické písmo používané převážně v rukopisech, v pravém slova smyslu kresleno, téměř každé písmeno se skládá z několika tahů
- vyvinulo se z gotické minuskuly 13. stol. z úsilí o zdůraznění monumentálního rázu minuskuly a o přesné lámání tahů
- užíváno cca do 15. stol., v některých druzích luxusních knih ovšem přetrvává až hluboko do novověku
- vychází z něj i tiskové písmo
- ve vyhraněné podobě nezná okrouhlé tvary, obloučky jsou rozloženy v rovné svislé tahy spojované v různých ostrých či tupých úhlech; srov. např. písmena „d“ (1), „p“ (2), „b“ (3) či „c“ (4)
- dochází k výrazné asimilaci písma obecně, resp. i jednotlivých liter, např. „c“ a „t“ ve slově **Cretensium** (5), „u“ a „n“ ve slově **dignus** (6)
- geometrická přesnost, dodržuje se velikost písmen, nemění se ani poměr mezi jejich výškou a šíří, důkladně a výrazně lámané obloučky, střídání silných a vlasových tahů, krátké dřívky, sevřenost (někdy až na úkor čitelnosti): textura tak nabývá jakoby jednotného rytmu, přerušovaného pouze mezerami mezi slovy; příměr ke tkanině je tak příznačný
- Meyerovy ligatury: „do“ (7), „de“ (8)
- kulaté „r“ spojeno s jinými kulatými dřívky: „b“ (9), „e“ (10)
- „d“ pouze v unciální formě (11)

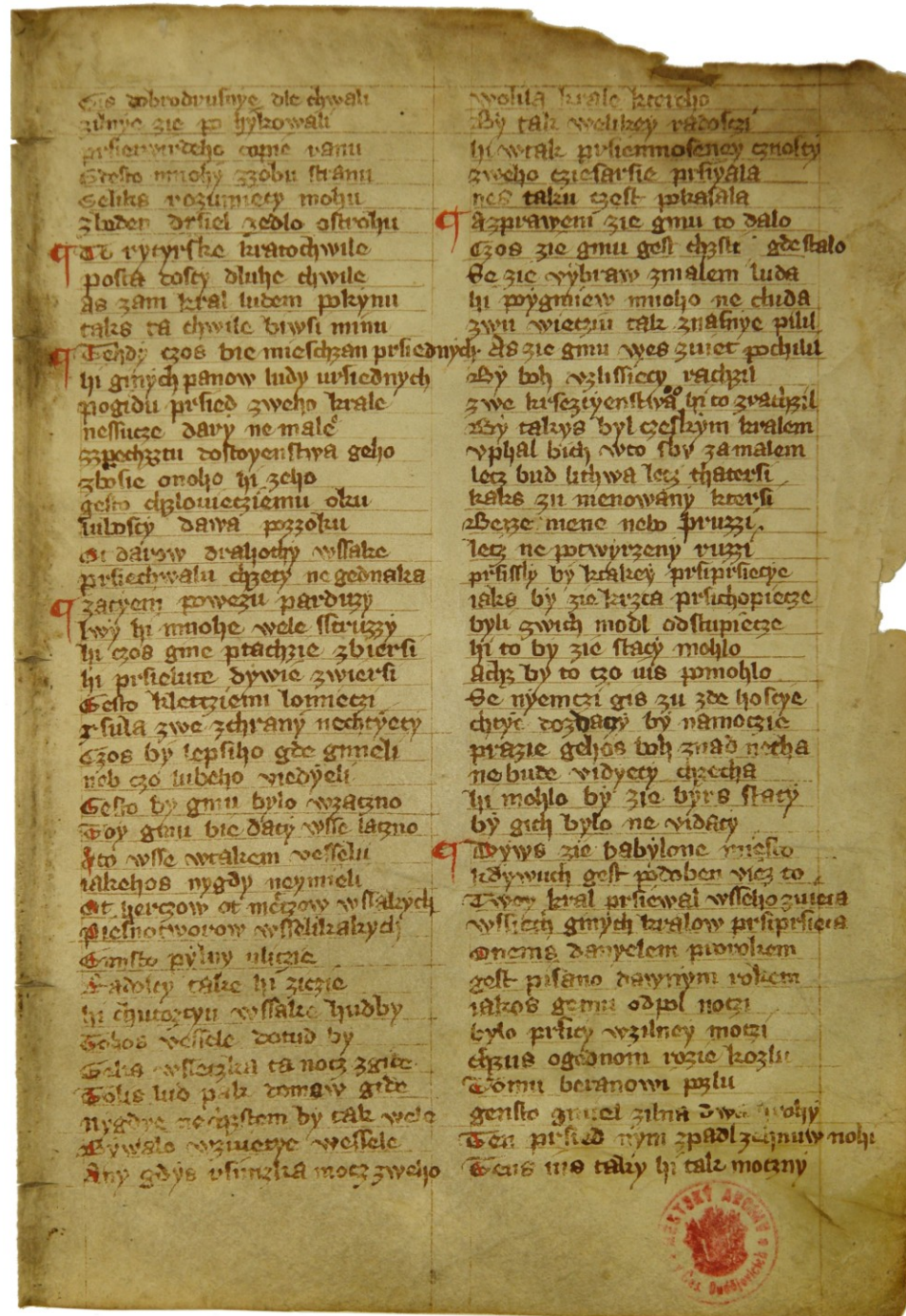

[6] Zběžná gotická minuskula (*Gothica libraria currens*)

Zlomek staročeské Alexandreidy

(pol. 14. stol.)

- na první pohled méně „monumentální“ písmo, avšak stále minuskulní: oddělené psaní jednotlivých písmen, minuskulní „a“, dlouhé „s“ a „f“ na řádku, absence smyček
- na rozdíl od textury je písmo kulatější (byť stále goticky lomené) a ne tak těžké, je drobnější a již nepůsobí tak jednotným dojmem
- kulaté dřívky jsou sice lámané, avšak na rozdíl od textury jsou dřívky přece jen oblé, což je zapříčiněno rychlejším psaním; tato gotická minuskula se tak zřejmě po pol. 14. stol. postupně přetransformovala do gotické literární kurzívy, kdy se jednotlivá písmena začala postupně vázat na sebe diagonálními tahy a pro zrychlení psaní se začínou objevovat smyčky

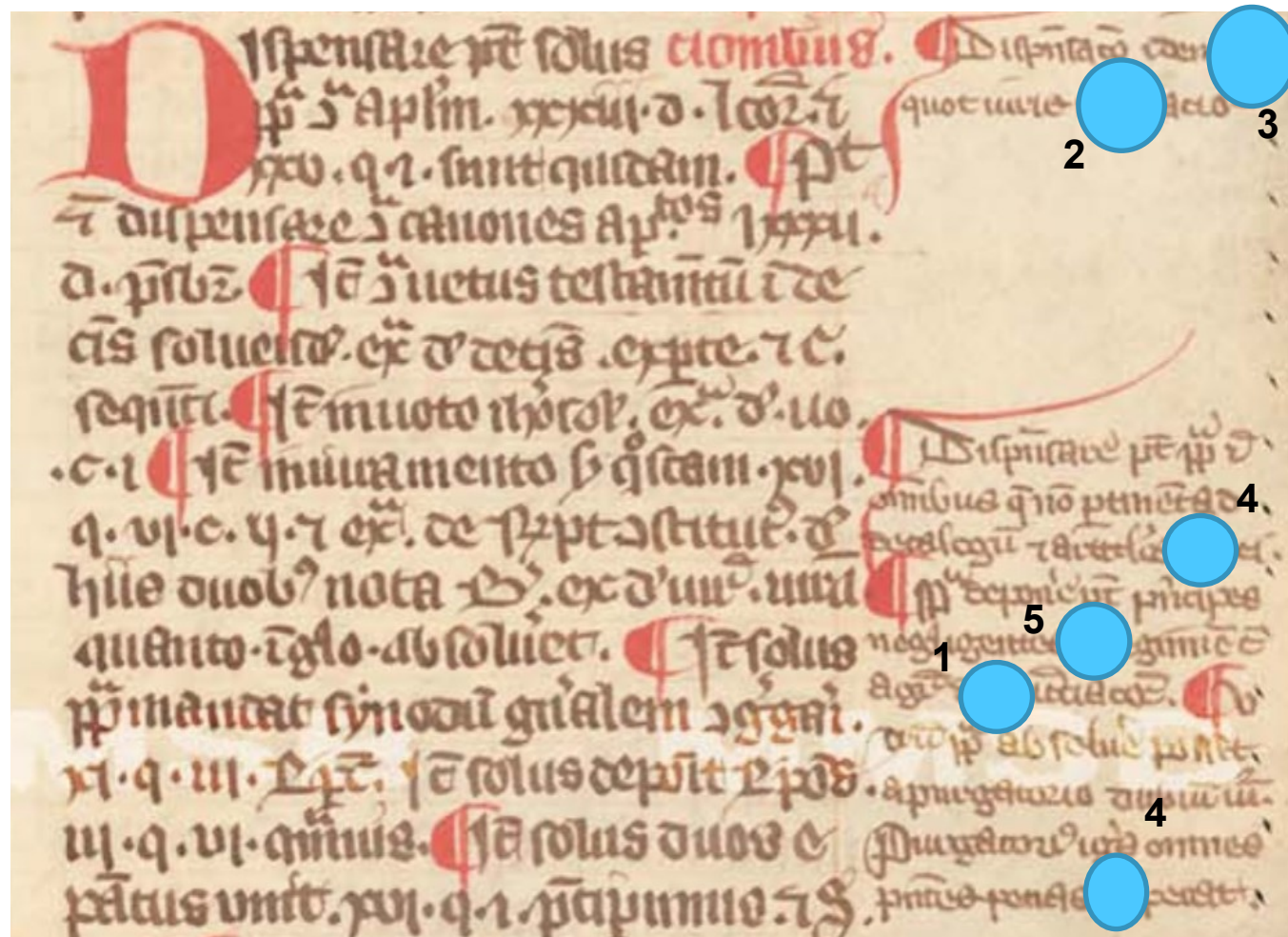

[7] Notula, raná gotická kurzíva (*gothica cursiva primitiva*)

Textus iuridici

(13./14. stol.)

- hlavní text psán gotickou minuskulou (*gothica libraria*): krátké dřívky bez smyček, písmena „s“ a „f“ ukončovaná na základní lince
- marginální reprezentanty psány zběžnějším písmem menšího modulu, je lehčí, protáhlejší (větší poměr mezi krátkými a dlouhými písmeny) a plynulejší
- tendence ke kurzívnějšímu psaní prozrazují:
 - písmena „c“, „t“ a „e“ spojované s dalšími písmeny (1)
 - u písmene „l“ je smyčka spojená s předešlou literou (2)
 - typické kurzívní spojení zkracovacího znaménka s posledním písmenem (3)
 - „dlouhé s“ a „f“ bývá taženo slabě pod řádek (4)
 - písmeno „d“ má smyčku (5)

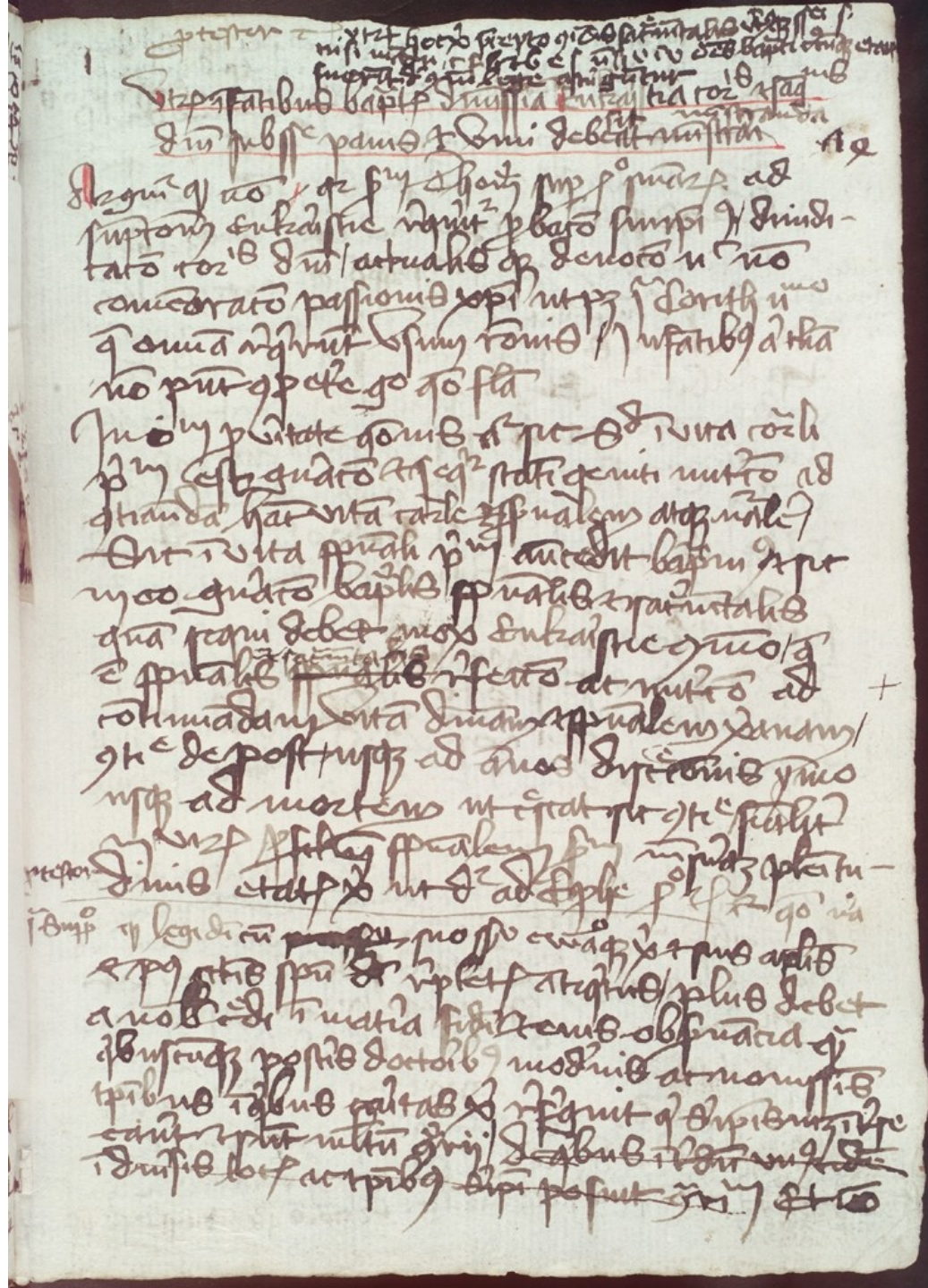

[8] Gotická (literární) kurzíva

Jakoubek ze Stříbra, autograf

1416

- velmi svižně psaná gotická kurzíva; velká rychlost psaní je umožněna plně funkčními smyčkami a diagonálními spojnicemi

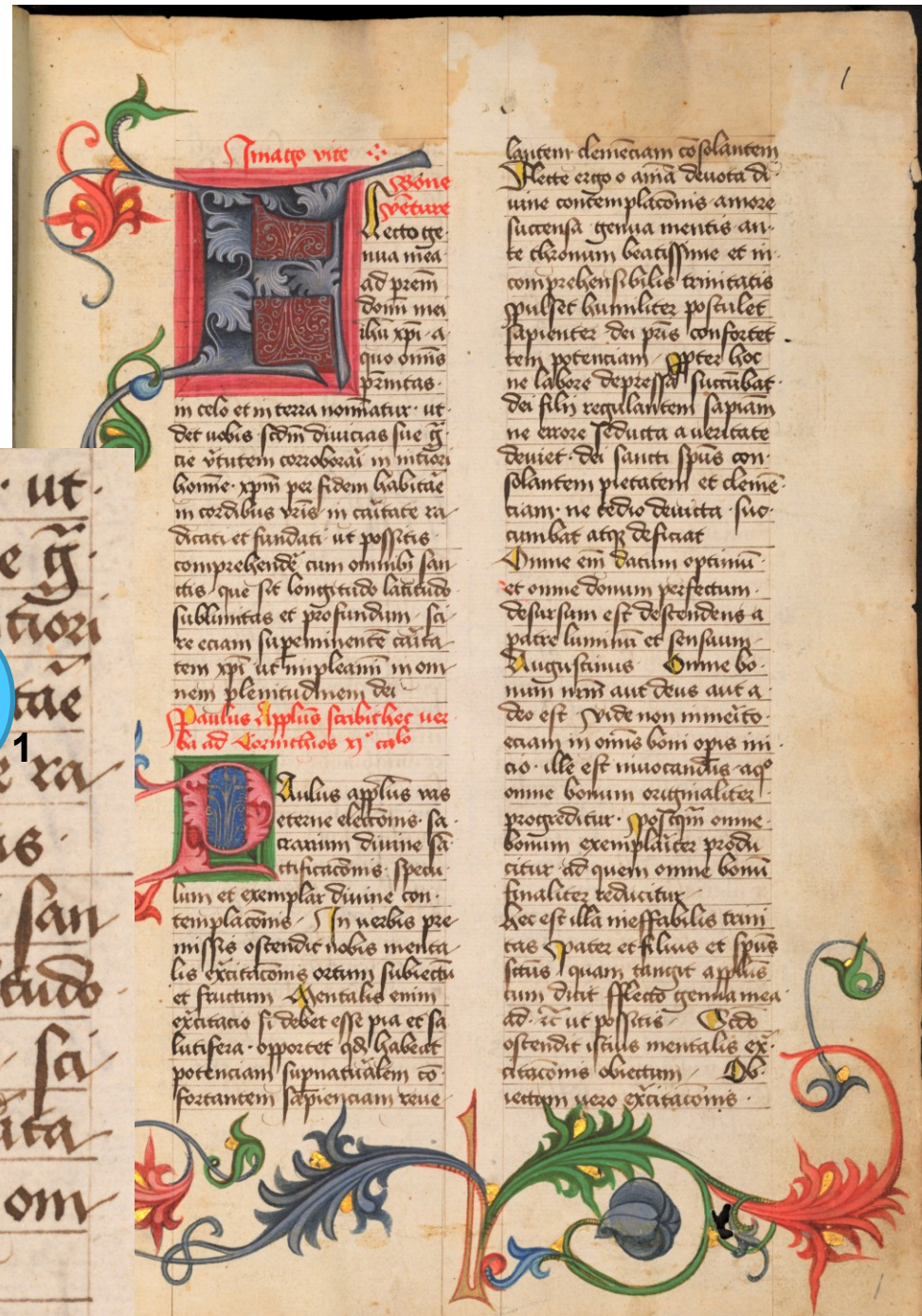
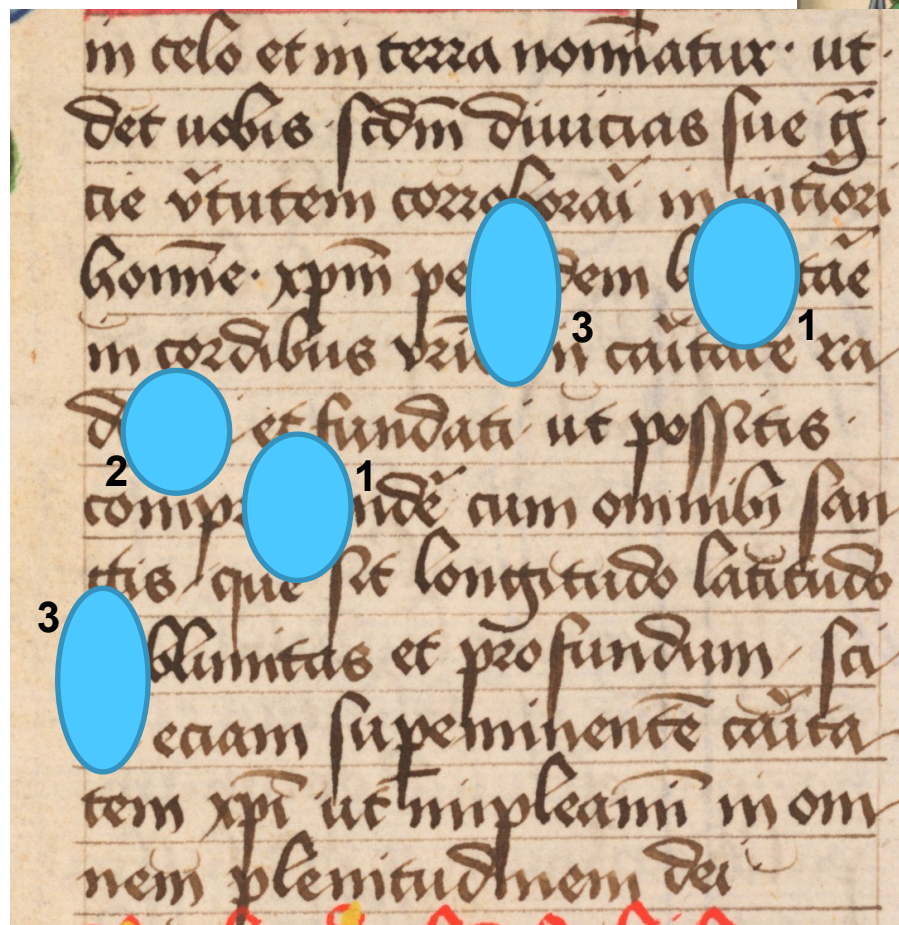

[9a] Bastarda (kaligrafická)

Bonaventurae imago vitae

(2. pol. 15. stol.)

- velmi pečlivá a vysoce kaligrafický bastarda, vyznačující se výrazným lámáním a stínováním (střídáním tučných a vlasových tahů)
- základem je gotická minuskula, jednotlivá písmena sice stojí blízko sebe, nedochází však k jejich napojování diagonálními spojnicemi
- dřívky s horní dotažnicovou délkou jsou opatřeny smyčkami („d“, „l“, „h“, „b“), ty však nejsou funkční (1)
- „a“ má podobu minuskulní (2)
- dřívky „f“ a dlouhého „s“ jsou pod řádek (3)

[9b] Bastarda (zběžná)

Sermones et tractatus hussitici
(2. pol. 15. stol.)

- zběžnější bastarda, u níž nedochází k tak nápadnému lámání a stínování tahů, jak v předešlém případě
- ostatní znaky jsou však shodné s bastardou kaligrafickou, pouze s tím, že pro písaře bylo typické nepoužívat u písmena „d“ smyčku

